

Szaleństwo, ułomność, nieprzystosowanie – figury odmieńców¹

Madness, Deficiency, Maladjustment – Figures of Misfits

Bartłomiej Krupa

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: b.krupa7@student.uw.edu.pl

ORCID: 0009-0001-2136-5530

Keywords

other, stranger, exclusion, marginality, peripheries, French literature, francophone literature

Wydana pod koniec roku 2024 nakładem Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego antologia stanowi zbiór tłumaczeń tekstów obszarów francuskiego i frankofońskiego. Publikacja zajmuje istotne miejsce w kontekście badań literaturoznawczych poruszających temat inności, doskonale wpisując się przy tym w nieustannie rosnące zainteresowanie takimi zagadnieniami, jak: wykluczenie, obcość czy marginalność. Owa ważna i zarazem pasjonująca tematyka została przedstawiona w opatrzonych komentarzami tłumaczeniach, z których większość jest autorstwa badaczy z Zakładu Literaturoznawstwa Instytutu Romanistyki UW.

Zbiór charakteryzuje się spójnym i przejrzystym podziałem tematycznym. To siedemdziesiąt tekstów różnorodnej formy, obejmujących szeroki zakres czasowy od średniowiecza do dwudziestego pierwszego wieku. Wyjątkowość antologii zasadza się przede wszystkim na fakcie, że w momencie rozpoczęcia pracy nad publikacją teksty te, z nielicznymi wyjątkami, nie były dostępne w polskim tłumaczeniu. Pasuje to zatem wspomnianą antologię w szczególnym miejscu w kontekście dostępności literatury francuskiej w Polsce.

---

¹ Recenzja książki: *Figury odmieńców w literaturze francuskiej i frankofońskiej od średniowiecza do XXI wieku*, red. Agata Sobczyk, Wiesław Kroker, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2024, 707 s.

Publikacja dzieli się na osiem rozdziałów: *Kobiety, Uwikłani w pleć, Ulomni, Szaleńcy, Obcy, Wyklęci, Artyści* oraz *Zagubieni, wyobcowani, nieprzystosowani*. Oparta jest wprowadzeniem zredagowanym przez profesor psychologii społecznej Denise Jodelet, a także wstępem redaktorki naukowej. Wszystkie teksty poprzedzone są notatką charakteryzującą dane dzieło i autora oraz kontekst historyczny. Kończą je analizy i interpretacje autorów tłumaczeń, przedstawiające refleksje i wnioski dotyczące odbić obcości, namnażających się z każdym kolejnym utworem.

Zebrane w zbiorze postacie, nazwane przez autorów antologii „odmieńcami”, to ludzie odrzuceni, żyjący na marginesie społeczeństwa, obok, nieakceptowani, niewłączeni w społeczeństwo albo po prostu inni. Jodelet zwraca tutaj uwagę na widoczne w publikacji odróżnienie „inności wewnętrznej” – wynikającej z napiętnowania fizycznego, cielesnego lub przynależności do jakiejś podgrupy, na przykład religijnej, w obrębie szerszej wspólnoty społecznej – od „inności zewnętrznej”, charakteryzującej członków odległej kultury. Autorzy publikacji uwydatniają nieneutralność odmienności, której niuansowość, w zestawieniu z bliskoznaczną jej innością, pozwala na odkrywanie nowych poziomów świadectwa wykluczenia.

W *Figurach odmieńców* krystalizują się coraz to kolejne warstwy odmienności; począwszy od tematyki i formy przedstawianych fragmentów (od krótkiego utworu o tematyce biblijnej, przez listy, dzienniki, aż po opowiadanie o nieznanym kompozytorze i zapiski z życia codziennego starej panny), przechodząc przez peryferyjność *per se* dzieł frankofońskich, dochodząc do tekstów dawnych, pojmowanych jako odległe czasowo i odmienne. Wartości historyczne i literackie dzieł składających się na powyższy zbiór pozwalają na uchwycenie konwencji społecznych, które ewoluują na przestrzeni wieków. Zauważalne stają się różnice w sposobie przedstawienia postaci kobiet – sprzężenie emocjonalności i nieracjonalności, przedmiotowości i wymykania się normom obyczajowym, które składają się na nienawistną, lecz fascynującą inność. Stygmatyzacja i szyderstwo skorelowane są z tematem szaleństwa, rozciągającym się na całą antologię. Odmieńcem może być każdy: trędowaty poeta, prostytutka albo osoba o innym kolorze skóry; może on przemawiać swoim głosem albo głosem wcielającego się w niego fikcyjnie narratora; może też być ukazany z zewnątrz, z perspektywy przedstawiciela „normy”. Przestrzeń staje się niekiedy matrycą odmienności: ruch, mnogość spojrzeń wzmagają napiętnowanie, a samo miejsce i jego cechy stanowią przedłużenie tożsamości bohatera, stanu, w jakim się znajduje. Wspomniany ruch jest również istotnym elementem odkrywanej w antologii obcości; brak własnego miejsca, kawałka przestrzeni zachowującego ślady istnienia, podtrzymującego trwanie jednostki lub jej wahanie pomiędzy schronieniem się (zamknięciem) a ucieczką (otwarcie), odzwierciedlają złożoność swojskości i inności, które współistnieją w odmieńcu. Ostatecznie znamienne zdaje się być rola ubrania lub przebrania, a po przeciwnej stronie – nagości; wiążą się z nimi znaczniki męskości-kobiecości, a także waga koloru skóry – granicy między światem zewnętrznym a wewnętrznym. Te elementy czynią postać przedmiotem wystawionym na ocenianie spojrzenia. Paradoksalnie to one przydają mu istotności; obcy nigdy nie mógłby być tak bardzo zauważony jak wtedy, gdy jest oceniany.

Autorzy antologii zdecydowali się przyjąć margines swobody w tłumaczeniach tekstów, nadając prymat przede wszystkim zrozumiałości i komunikatywności publikowanych fragmentów. Ewentualne obiekcje mogłyby budzić jednakże wynikająca z tego faktu heterogeniczność zebranych przekładów; w każdym z tłumaczeń jest obecny pierwiastek właściwy jego tłumaczowi, czyniąc zbiór niejednorodnym, co mogłoby powodować u niektórych czytelników dyskomfort wynikający z pewnego stylistycznego braku spójności. Zastrzeżenia wzbudza również okładka: wielką stratą jawi się być wycięcie głowy z ilustracji *Autoportret jako młoda dziewczyna* autorstwa Claude Cahun. Podyktowany zapewne wymogami technicznymi wydawnictwa zabieg wyekstrahowania ze zdjęcia twarzy spowitej bujną fryzurą osłabia efekt, jaki tworzy fotografia, która ma na celu podkreślenie braku równowagi między ciałem a głową czyniącą je zbędnym; od-uziemia przesywającą wzrokiem twarz, czyniąc ją pozbawioną kontekstu, co znacznie utrudnia uchwycenie pełnego przekazu i analogii między wspomnianym dziełem a zawartością zbioru.

Dzięki spójnej koncepcji jednakże antologia może być odbierana jako wciągająca historia odrzucenia, zjawiska tak samo aktualnego dziś, jak i w poprzednich stuleciach. Sama koncepcja antologii czyni publikację niezwykle przydatną, a swoboda przekładu powoduje, że teksty są przystępne zarówno dla badaczy posiadających doświadczenie w zakresie literaturoznawstwa, jak i studentów i wszystkich innych zainteresowanych proponowaną tematyką.

References

Figury odmieńców w literaturze francuskiej i frankofońskiej od średniowiecza do XXI wieku, red. Agata Sobczyk, Wiesław Kroker, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2024.